

YAPRAK

Bir ayın biriyi öbeğinde çıkar
Fikri, Sanat Gazetesi
Her ay yazı işlerini Ellen İdere
eden Orhan Veli KANIK
Yayıncı Sayı : 5
1 Mart 1948
15 Kurus
Abone: 6 aylığı 150 Kurus
Anlaş. Posta Kutusu 170, Ankara
Genç Matbaacılık ve Gazetecilik
T.A.O. - Ankara

Sanatta Gafil Avlanmak

Melih Cevdet ANDAK

Sanatkar da, tıpkı öteki insanlar gibi, duygularını, düşüncelerini çevresinden ediniyor. Onun ayırdedici özelliği bu duyguları, düşünceleri yazması, yaymasıdır. Böyle olduğu için de belli bir zamanın özelliklerini araştırarak tarihçi, o zamanda yaşamış sanatkarların eserlerine baş vuruyor. Yargılarını, çoğu zaman gafil avlanan, bu sanatkarların sözlerine dayatıyor. Gene bunun gibi, bir sanatkarın kişiliğini bütünü ile ortaya çıkarmak isteyenler onu kavrayan, kılavuzlayan çevre ile bıraktığı eserler arasında bir bağ aramaya koyuluyor, sonunda da diyelim ki şöyle bir yargıya varıyorlar: "Bu kişi yaşadığı toplumun şu katındandır. İşte, duygularına, düşüncelerine bakın! Tam katının duyguları, düşünceleri."

Kazırlardan ele geçen çanak, çömlek için de öyle değil mi? Evetirip çeviriyorlar; taşına, toprağına, işçiliğine bakıp: "Tarihten şu kadar yıl önce yapılmış." diyorlar.

Demek ki yapıldıkları, yaratıldıkları yılların doğru, düşünce özellikleri eski eserlerin de, yeni eserlerin de kaçınılmaz damgalarıdır.

Ama eski sanatkarla yeni sanatkar arasında, bu bakımdan, önemli bir ayrılık var. O da yeni sanatkarın bu kaçınılmazlığın bilincine varması, içinde bulunduğu toplumla olan alışverişini iyice kavramasıdır. Bu bilinç günümüzün sanatkarını bir çömlek parçasından ayrıran başlıca özelliklerden biridir. Bugünün sanatkarı tarihçiler, toplum-bilimciler için dil-siz bir kalıntı olmak yani gafil avlanmak istemiyor. O, yaşadığı günler, içinde bulunduğu toplum üstüne verilecek yargılara katılmak, etkin bir ödev görmek istegindedir. İşte günümüzün sanatkarını sorumlu kılan da bu istektir. Ya çevremizle olan alışverişine aldırış etmeden duygularımızı yazmakla kalmayıp ama verilecek yargılara da katılmayız; yahut da bütün sorumluluğu benimser, işe öyle gireriz.

Demek ki duygularımızın, düşüncelerimizin çevremizle olan ilişkisini sadece bilmek de yetmiyor. Sorumlu sanatkar çevresinden aldıklarını inceden inceye ayıklamak, seçmek, atılan bütün tohumların boy verdiği bakımsız bir toprak olmaktan kendisini kurtarmak zorundadır.

Genç Şairden Beklenen

Orhan Veli KANIK

Yirmi yaşımızı dolduralı bir iki seneden fazla olmamıştı; beylik kâğıtlar, beylik oyunlar, beylik dünyalar içinde bunalmış kalmış olan şiire yeni imkânlar arayalım dedik. Şiire yeni dünyalar, yeni insanlar sokarak, yeni söyleyişler bularak şiirin sınırlarını biraz daha genişletmek istedik. İlk isimiz, bilinen sanatları bir tarafa bırakıp, şiiri bu sanatlar dışında şiir yapan özellikleri aramak oldu. Böylelikle onu bir reçete, bir tarife matahi olmaktan kurtaracağız. Bu işi başarmak için de şiir tarifelerinin verdiği tertiplere karşı gelmek gerekiyordu. O tertipleri bulmuş olan şiire o şiire siki sikiya bağlı kimselerin bu dikine giden hareketten memnun olmaları besbelli idi. Üstelik biz de görmek istediğimiz işin ne olduğunu belirtmek için, bir takım softaların damarına basmaktan hoşlanıyorduk. Şiirlerimizin yadigarlığı sadece alışılmış kalıplar dışına çıkışından değil, çıkmak isteyişinden, bunda ayrı bir keyif buluşundandı. Gayretimizin nasıl bir sebebe dayandığı anlaşılınca biz de biraz yumuşar gibi olduk. Gel gelelim, bu arada şiire girmiş olan bazı şeyler, şiirin öz malı imiş gibi, yerleşti kaldı. Bunlardan biri eski şiirin yüksekte konuşmasına karşılık olarak şiire sokulan alelade konuşma; biri de eski şiirin büyük konularının, büyük heyecanlarının yanı başında yer alan küçük, alelade olaylar, küçük, alelade insanlarda. İlk niyet hiç bir şeyin şiir dışı kalmamasını sağlamaktı. Ama, bu yeni şiir yavaş yavaş yayılıp birçok ümme tarafından da tutulunca iş değişti. Genç okur yazarlar, hattâ bu işle uğraşanlar, sandılar ki şiir yalnız küçük olayların, yalnız alelade bir dille anlatılmasından meydana gelir. Böyle böyle bu basitlik, bu alelade şiirin bir tarifi, bir şartı oldu. Basitlik, alelade derken belki de biraz insafli davranıyorum. Basitlik, alelade diyeceğime hoşluk, niçlik desem daha doğru olur. Şairin, mısraları içinde, okuyucuya hiç bir şey söylememesi bir yana, söyleyişteki basitliğin de gerektiği gibi anlaşılmasını sanmıyorum. Kolay okunan mısraın, kolay yazılır bir şey olmadığı pek bilinmiyor. Bunu anladığımız an şiirin güçlüklerini görecektik, emeğe saygı göstermesini öğreneceğiz. Yalnız şairin emeğine değil; bütün insanların emeğine. Ondan sonra da kolay kolay boş lakırdı edemeyeceğiz. Genç şairlerimiz çoğunda, ne yazık ki, böyle bir boş lakırdı ile yetinme halli görüyoruz. Yazının baş tarafındaki sözlerden de anlaşılacağı gibi, şiirimizin bu hale gelmesinde galiba bizim neslin büyük payı var. Ama, şair olacak kimsenin biraz düşünmesi, niyetle görünüşü birbirinden ayırabilmesi gerekir. Zaman zaman alelade şeylere de dokunabilmek başka, durmamacasına alelade olmak başka. Ayrıca, türlü

Sabahattin Eyuboğlu'dan Orhan Veli'ye mektuplar

"Ah şu Yaprak kendisini ve seni rahatça geçindirecek hâle gelebilseydi"

Tanpınar'ın çalışma biçimi

Sema Rifat

Ekrem Işın'ın 2004 günlüğünden - II

Onanizm İlmî Üstüne Bazı Düşünceler

Mark Twain

Öykü Demir Özlü, Adnan Özyalçınar, İlhan Durusel, B. Nihan Eren

Şiir Ahmet Güntan, Mehmet Yaşın, Sami Baydar, küçük İskender, Necmi Zekâ, Yücel Kayıran, Ömer Erdem, Gonca Özmen, Sinan Özdemir, Lawrence Durrell

Yazı Erhan Altan, Asuman Susam, Osman Çakmakçı, Seval Şahin, M. Şeref Özsoy, Şükran Yücel, Hasan Türksel, Cihan Erdal, Deniz Kırıl, Abbas Karakaya, Müslüm Yücel

HÜRRİYET ŞİİRLERİ

I

Oktay RIFAT

Hadi ordan
Haini vatan
Sümüklü cenabet
Hürriyet var bu memleketle hürriyet
Yenişehirde hürriyet
Kavaklıdere hürriyet
İçerde hürriyet dışarda hürriyet
Gelsin hürriyet gitsin hürriyet
Mis sokağında çakır gözlü Hürriyet
Karpuz yar göbeğinden
Hürriyet çıkar içinden
Dişle Gümüşane elmasını
Dilinde hürriyet
Burnunda hürriyet
Kulakların hür değil mi kulakların
Kulakta hürriyet
Kuşlarda tavuklarda sineklerle hürriyet
Bu memleketin sinekleri
Bu memleketin sinekleri hür.
Bu memleketin aydınları
Bu memleketin aydınları hür
Bak Ali Bey
Girer dilediği berbere
Bir güzel traş olur
kimin karışmak haddine
Hür önkü herifcioğlu
Hür öglü hür
Gel gelelim bizim Kara Mehişin
Hür önkü herifcioğlu

Murat Gülsoy'un *Gölgeler ve Hayaller Şehrinde* Romanı Üzerine Gölge/siz ve Hayal/siz Bir Şehirde

SEVAL ŞAHİN

Bir gemi yolculuğu ile Şarka doğru yolculuk yapmak. Gidilen yerin neresi olduğu önemli değil aslında, yolculuğun Şarka doğru olması önemli. Aşağıdaki sahneler biri Meşrutiyet öncesi diğeri Meşrutiyet dönemi iki yazarın eserlerinden Şarka varışın tasviri. Bunlardan ilki Mizancı Murad'ın *Turfanda mı, Turfa mı?* romanının kahramanı Mansur'un Paris'ten İstanbul'a gelişi:

Vapurların, yelken gemilerinin, odun ve kömür kayıklarının kesreti, etrafa hâkim Yuşa Tepesi hep aranılan Boğaz'ın, maksad-ı müntehâ-yı seyahatin [seyahatin sonunun] yakında olduğunu ima ederlerdi, lakin Boğaz letafet ve azametiyle henüz arz-ı endam etmemişti. Tahminen yirmi bir yaşında bir fesli delikanlı şafak vaktinden beri güvertenin üzerinde hazır bulunarak iki eliyle davlumbazın tel halatını sımsıkı tutmuş bulunduğu halde, azm ü tefekkürü ima eden derin siyah gözlerini ileriye atfetmiş ve güya mülâhazat-ı zihniye [aklındaki düşüncelere] ve tesirât-ı hafiyeye [felsefesinin gizli tesirlerine] mağluben kendisini ve etrafındakileri unutmuş duruyor idi. (7-8)

Ve bu da 1912 tarihli Mahmud Sadık'ın *Tekâmül* romanındaki kahramanı Şefik'in Şarka ama bu sefer İstanbul'a değil Mısır'a girişi:

Mehtap yok. Fakat Şarkın semavî sâfiyla gurbun reng-i âteşni Bahr-ı Sefid'in [Akdeniz'in] mütemevvic sathında [dalgalı yüzeyinde] tema-

şasıyla müteessirâne olmak mümkün olmayan inikasât (akisler) husule getirmiş idi. Bende bir levha-i hüzn-âver [hüzünlü tablo] teşkil etmiş idi. Mini mini çocukların bir muma karşı parmakları arasında döndürerek türlü türlü renkler, resimler seyrettikleri bir kaleydoskop gibi kuvve-i hâtıranın tedvir ettiği [aydınlattığı] kürre-i arz üzerinde, şemsin ziyâyı hayat-bahşâsından [hayat saçan ışığından] muvakkaten iftirak eden [ayrılan] noktalarında, sema ile denizin birbirini der-agûş etmiş olduğu [kucakladığı] ufuk üzerinde her dakika bu âheng-i elvân [renklerin ahengi] tebeddül ediyordu. (18)

*Gölgeler ve Hayaller Şehri'*nde romanının kahramanı ise İstanbul'a girerken şöyle hisseder:

Gemimiz ağır ağır Boğaz'a girerken kalbim heyecanla çarpıyor, çocukluğuma dair hatıralar, mezarında uyanan bir ölü gibi geriniyordu. Oradaydı. Her şeyiyle, tozlu yollarıyla, gıcırdayan tahtalarıyla, durmadan havlayan köpekleriyle, evlerden yükselen odun kokusuyla orada beni bekliyordu. Saint German kahvelerinde gövdemi gezdirirken benden çok uzak olduğuna emin olduğum geçmiş, işte elimi uzatacağım mesafedeydi. Bu şehir, benim Fuat olacağım yerd. (69)

Bu kahraman, Mahmud Sadık'ın kahramanı Şefik'in Mısır'a girdiği atmosferde neredeyse Mizancı Murad'ın Mansur'uyla aynı yaşta ve

BABİL KULESİ

onunla aynı yerden Paris'ten İstanbul'a gelir. Kitabı ilk okuduğumda her iki kitabın açılışı birden aklıma geldi. Fuad'ın biraz da kendinden önce gelen ve kendinden sonraya devam eden bir neslin ürünü olduğunu düşündüm.

Murat Gülsoy'un romanının kahramanı yurtda belirttiğim şekilde Mansur gibi Paris'ten İstanbul'a gemiyle gelir. Baba tarafından yarı Türk olan bu kahraman İstanbul'da kendi yolcuğuna çıkarken bir yandan da "melezliğinden" memnuniyetsizliğini her fırsatta dile getirecek, bundan ne kadar rahatsız olduğunu belirtmekten kaçınmayacaktır. Yarı Fransız yarı Türk genç bir erkeğin kendini bulmak, kaybetmek, toparlamak ve sonra yine dağıtmak, delirmek, akıllanmak ve tüm bunları anlamlandırma çabalarıyla dolu olan romanda en dikkati çeken özellik bir olgunlaşmama durumudur. Bu olgunlaşmanın sebebi sanki kahramanın melezliğinden dolayı gibi görünür ya da yolculuğunun sonunda İstanbul'da gazetesi için haber yapmaya çalışırken birden İstanbul'un hikâyelerini toparlamaya çalışan birine dönüşmesini açıklayamaz.

İstanbul'a neden gelmiştir? Gerçekten para kazanmak için mi? Yoksa daha kendisi doğmadan önce ölen babasına dair izler bulmak için mi? Batıdan Doğuya doğru bu gidişte, coğrafya, mekân, kimlik, akıl/duygu, kalp/ruh, gerçek/hayal, gölge/düş gibi birçok unsur kahramanın zihninde, yaşadıklarında, gördüklerinde ama özellikle yaşadıklarının rüyaya dönüşmüş halleri ve bunları arkadaşına aktarma ve bu aktarmayla bir taraftan da gördükleri üzerine düşünceleri ve yorumlarıyla yolunu bulmaya çalışır. Peki gerçekten bir yol var mıdır?

Fuad'ın yolcuğu 1908'in hemen sonrasında tarihî bir dönem yaşayan İstanbul'a uzanırken babasının tabutuyla yolculuk eden Prens Sabahaddin ile tanışmasıyla başlar. Böylece ölmüş bir babanın yasını tutan ve onu vatanına götüren oğul, kahramanımızın ilk başta dikkatini çektiği sonrasında yolculuğunun bu şekilde başlamasının anlamlı olduğu üzerinde düşünür, bunu hatırlar. Batıdan Doğuya yapılan bu yolculukta

kendisinin melezliği ile İstanbul arasında bir benzerlik vardır aslında. Doğu ve Batı arasında yer alan bu şehir tıpkı kahramanımız gibi hem Doğu hem de Batıya dair birçok unsuru bir arada taşımaktadır, bu da onu esrarlı hale getiren unsurlardandır. Kendisi ise melez, kim olduğunu arayan, gerçekten kim olduğunu bulabileceği hakkında şüpheleri olan biridir. -Burada bir parantez açarak Meşrutiyet dönemi boyunca yapılan tartışmalardan birinin de melezlik olduğunu belirtmekte fayda olduğunu düşünüyorum- Doğuya yolculuk onun kendi içine, kendi hayatının bir parçasına yapılmış bir yolculuğa dönüşür ama bunun böyle olacağını, en azından İstanbul'da kendisini birçok yeni şeyin ama bu yeniliğin aynı zamanda kendi geçmişine dair de olacağını farkındadır. Tıpkı 1908 ile değişmekte olan Osmanlı İmparatorluğunun son durumu gibi.

Ülke ve kahramanın yazgılarının birleşmesi, Fredric Jameson'ın üçüncü dünya edebiyatı ve bu dünyaya ait edebiyatların bireyden bahsettiklerinde bile toplumdaki bahsettikleri, yazgılarını ortaklaştırdıkları ve bu sebeple eserlerini alegoriye indirgemeleri tespitini akla getiriyor. Fakat yazarın bu göndermeyi oldukça bilinçli bir şekilde yaptığını düşünüyorum. Bunun en açık kanıtı ise kahramanını bir melez olarak kurgulaması. Aslında "hiçbiriye" ait olmayan, bir yere ait olmaya çalışırken bile bunu başaramayan bir kahraman bu yazgıyı birleştirmiyor, kendi yazgısını ülke üzerinden anlamlandırmaya çalışıyor. Bir tarafta padişah diğer tarafta özgürlük, her taraftan yükselen muhalif sesler, özgürlük sarhoşu insanların coşkusu, zaman zaman ortaya çıkan karmaşa sonrasında gelen karamsarlık ve hatta şiddet. Kahramanımız tüm bunları kendi benliğinde babasının kim olduğunu öğrenmesi, (babasının kim olduğunu özellikle yazmamayı tercih ediyorum) onun hayatı ile kendi hayatını birleştirme çabası, düştüğü boşluk, ona dair ilk öğrendiklerindeki coşku, babanın yazdıklarını okuduklarındaki şaşkınlık, sonrasında hayal kırıklığı, karamsarlık ve şiddet. Ülkenin yaşa-

dıklarıyla onun yaşadıkları bir arayış içerisinde karmaşa ve histeriyle birleşiyor. Peki, iyileşecek olan kim? Ya da gerçekten bir iyileşme mümkün mü? Veya daha önemli bir soru: İyileşmek gerekli mi? Belki de gerekli değil. Batının "hasta adam" olarak adlandırdığı bir ülke, deli ve evhamlı padişahlarıyla ayakta durmaya çalışırken gerçekten hasta mı? Özgürlük ülkeyi iyileştirmeye yetecek mi? Fuad kim olduğunu, babasının hastalığını öğrendiğinde gerçekten özgürleşmiş olacak mı? O halde bilmek iyileşmekle aynı anlama gelmiyor. Tam da bu noktada romanın anlatım tekniğinin önemli olduğunu düşünüyorum.

Sahaflar çarşısından satın alınan Fransızca yazılmış bir defterin çevirmeni, sonrasında orijinalini kaybettiği bu defteri notlarla yayımlıyor. Ancak bir ara çevirisini yaptığı bu defteri unutuyor bile. Alex adlı bir arkadaşa yazılan mektuplardan ama yazılan mektupların deftere geçirildiği bir kitaptan oluşan bu eser, notlarla zaman zaman okura bilgi de veriyor. Defterdeki yırtıklar, atlamalar, okunamayan yerler, Latince ifadeler, resimler, şiir çevirilerine dair açıklamalar, metne anlatıcı tarafından eklenmiş kısımlar.

Kitabımızın kahramanı Fuad, yolculuğuna bir itirafla başlar. Fransa'da kimseye söylemediği melezliğini gemide bir yemek sırasında aniden herkese açıklayıverir. Böylece okurun karşısına çıktığında kendini saklayan birinin itirafına tanık olmakla kalmayız, bu itirafın arkasından geleceklere de hazırlanmış oluruz. Fuad, onunla birlikte yolculuk eden fotoğrafçı Marcel ile İstanbul'un ve onun hayatındaki pek çok önemli kişinin fotoğrafını çekecektir. Fakat bu önemli kişilerden birinin fotoğrafını çekmeyi hem Marcel hem de Fuad unuttur: Isabell. Fuad'ın yolculuğu sırasında tanışıp âşık olduğu ve hep bir "melek" olarak adlandırdığı bu kadının fotoğrafını Marcel'e çekirtmeyi akıl etmediğine zaman zaman üzülmekten kendini alamaz. Ancak burada da anlatının önemli bir ayrıntısıyla karşılaşırız. Bir "meleğin" fotoğrafı çekilebilir mi? Melek zamansızdır, ölümsüzdür ve bedensizdir.

Fuad'ın romanın sonlarına doğru tüm ülke üzerinde dolaştığını gördüğü melek gibi. Özgürlüğü simgeleyen melek gibi. Babasının çok sevdiği Namık Kemal'in hep bir özgürlük olarak tarif ettiği, *Rüya*'sında anlattığı gökyüzünden yeryüzüne inen kadın suretindeki melek gibi. Gölge, hayal ve gerçek arasında, ölüm ile hayat arasında uçup giden bir melek gibi.

Eserin adı olan *Gölgeler ve Hayaller Şehrinde*, romana kaynaklık yapan birçok unsuru bir arada barındırıyor. Örneğin gölge, bir yandan ölüme, ölümün hayata dair bir izdüşüm olmasına, "rüyanın ikinci bir hayat olmasına", bir yandan oğula, babanın izdüşümü olan bir çocuğa, bir yandan da kim/lik'e gönderme yapıyor. Aynı şekilde hayal de melek ile birleşerek geçmiş, şimdi ve gelecek arasında dolaşmaya dair göndermeler taşıyor. Tüm bunlar delilik, afyon, esrar ve halüsinasyonlar ile de paralellik taşıyor ve tabii fotoğraflarla da. Fuad, Marcel'in çektiği fotoğrafları gördüğünde fotoğrafın aslında görünür olmayan birçok şeyi görünür kıldığını fark ediveriyor. Böylece zaman, hep bir arada olma hali, delilik ile aklın, hayal ile gerçeğin, ben ve bir başkasının hayatına dair izler, oradan oraya mekânın her tarafına oyulan izler haline dönüşüyor. Fuad'ın evlerinin bahçesindeki kuyuyu temizlemesi, bir süre o kuyuda kalması, evini tamir etmek istemesi hem o mekânda bir iz aramak hem de orada olduğuna dair bir iz bırakmak için. Babası hakkındaki gerçekleri öğrendikten sonra ona dair bir fotoğraf edinmeyi çok istiyor ama bulamıyor. Kitaplarında bulduğu izleri onun görüntüsüyle birleştirmeye çalışıyor. Yazdıkları da dünyada bir iz bırakma çabasına dönüşüyor. Ortaya çıkan eser de çevirmenin kaleminden notlarla yaşadığı zamanın çok uzağında belki de kendisine çok benzeyen bir okurla buluşuyor.

Gölgeler ve Hayaller Şehrinde, 1908'in coşku lu ortamından bugüne birçok köprüler atan bir roman. Eserin kahramanı Fuad ise son dönem Türkçe edebiyatına klasik bir tat katıyor.